

HET 7^E JAARCONGRES BREDE SCHOOL

De rijksbouwmeester

Het 7e Jaarcongres Brede School was als het CS Utrecht tijdens de spits: mensen uit alle hoeken en gaten gaan overal heen. Bouwmeesters en meesters, leidsters en directeuren, onderwijs en kinderopvang. Ze waren er allemaal en ontmoetten elkaar bijvoorbeeld bij de lezing van rijksbouwmeester Liesbeth van der Pol: kromgetrokken boterhammetjes zijn niet grappig.

Addie Roetman

over het binnenklimaat

Als iemand u vraagt naar herinneringen uit uw schooltijd, wat komt er dan boven? De gang met kleine tegeltjes, met die kapstokhaken net boven ooghoogte? De galm in de lokalen? De stoeltjes, al dan niet aan de tafeltjes vast? Hoe dan ook, ruimtelijke elementen spelen een dragende rol in onze herinneringen. Volgens de rijksbouwmeester toont dit goed aan hoe groot de impact van de gebouwde omgeving is op ons leven.

Binnenklimaat

Er is iets goed mis met onze schoolgebouwen. Het verhaal van rijksbouwmeester Liesbeth van der Pol begint op 15 februari 2008. Dan sturen de bewindslieden van VROM, WWI, OCW en VWS een brief naar de Tweede Kamer onder de titel *Kabinetsvisie binnenmilieu basisscholen*. Hierin vragen ze aandacht voor het binnenklimaat in basisscholen. Daar gaat het niet goed mee op de volgende punten: 'de luchtkwaliteit tijdens het stookseizoen, (stoor)geluid en de temperatuur in de lokalen in de zomerperiode'. Volgens de kamerbrief komt dit door: 'gebouwtechnische aspecten (onder andere te weinig ventilatievoorzieningen en zonwering) en het onvoldoende gebruiken van aanwezige voorzieningen.' Helaas gaat dit niet alleen over oude

schoolgebouwen, want: 'Verder blijkt uit de recente onderzoeken dat een aanzienlijk percentage van de nieuw gebouwde basisscholen bij oplevering niet voldoet aan de eisen voor ventilatie zoals die zijn opgenomen in het Bouwbesluit. Naleving van deze voorschriften door het bouwbedrijfsleven en handhaving door de gemeenten laat te wensen over.'

Minister Vogelaar vraagt de rijksbouwmeester om dit probleem te onderzoeken vanuit een ruimer perspectief en in het advies ook mee te nemen:

- de mogelijke consequenties voor de (bouw) regelgeving en bekostiging;
- aspecten als duurzaamheid, kwaliteit, innovatie;
- de mogelijke functies van een schoolgebouw;
- de positie van een multifunctioneel schoolgebouw in een wijk;
- de partners in expertise en financiële draagkracht.

In reactie hierop laat de rijksbouwmeester onderzoek doen naar schoolaccommodaties en betreft daar 'vanaf dag 1' een groot aantal stakeholders uit de bouwkolom bij, zoals bouwmanagers, aannemers, architecten en vertegenwoordigers van de installatiebranche. Dit expertoverleg leidt tot aanbevelingen in diverse richtingen, maar ook tot het urgente besef dat

alle betrokken partijen uit bouwwereld, gemeenten en scholen actief moeten werken aan een oplossing en dat de rijksoverheid hiervoor de beste condities moet scheppen.

Achterhaalde normen

De rijksbouwmeester schrijft haar onderzoeksbevindingen op in het advies *Gezond en goed - Scholenbouw in topconditie*. Op acht van de tien scholen blijkt het binnenklimaat onder de maat. Van der Pol noemt dit 'shocking' en vindt het onbegrijpelijk dat er niet meer klachten komen, bijvoorbeeld van schooldirecteuren en gemeenten, over het feit dat dagelijks een miljoen kinderen onder druk staan. In haar presentatie vergelijkt ze scholen met andere gebouwen waar mensen langere tijd verblijven. Kantoren voldoen dan aardig aan de norm voor gezonde lucht, maar scholen duiken daar dramatisch onder. Dit terwijl we uit onderzoek weten dat de cerebrale prestaties afnemen naarmate het binnenklimaat slechter is.

Wat moet er gebeuren om het binnenklimaat op scholen te verbeteren? De rijksbouwmeester roept de regering op om betere programma's van eisen (pve's) te maken voor scholen, zowel specifiek voor het binnenklimaat als voor de indeling van de ruimtes. De bestaande pve's voldoen namelijk niet meer aan de eisen van deze tijd. Vervolgens dient

de wet- en regelgeving (bijvoorbeeld voor ventilatiecapaciteit en temperatuurbeheersing) hierop te worden geactualiseerd en beveelt ze de overheid aan om de financiële middelen in kaart te brengen en zo nodig aan te passen.

Van der Pol legt uit waarom het noodzakelijk is deze pve's en regelgeving te actualiseren. Het komt erop neer dat we in ons denken over scholen niet bijgehouden hebben hoe scholen veranderd zijn. Alsof we (zoals vroeger) een heel eind

RIJKSBOUWMEESTER: kader en taken

Liesbeth van der Pol is rijksbouwmeester sinds augustus 2008. Ze werkt vanuit het atelier rijksbouwmeester. Dit valt onder de Rijksgebouwendienst. Deze viel voorheen onder het ministerie van VROM, maar hoort nu bij het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Taken van de rijksbouwmeester:

- de directeur-generaal van de Rijksgebouwendienst adviseren;
- de architectonische kwaliteit en de stedenbouwkundige inpassing bevorderen en bewaken;
- het rijksarchitectuurbeleid coördineren.

komen met voldoende klaslokalen en een geregelde schoonmaak van de toiletten. Maar scholen worden nu totaal anders gebruikt. Neem de bezettingsgraad: die is de laatste decennia enorm opgerekt, zowel in tijd als in functie. Scholen worden steeds langer gebruikt: kinderen worden 's morgens vroeg gebracht en zijn tot het begin van de avond op school. Daarnaast worden scholen ook steeds intensiever en multifunctioneler gebruikt. Daarom is het ook belangrijk om de luchtkwaliteitsnormen voor de verschillende ruimtes te heroverwegen. Zo past het niet meer om voor gangen lagere normen te stellen dan voor lokalen, want gangen worden juist intensief gebruikt, voor lessen in kleinere groepjes, remedial teaching, overleg of lunches. Daarom moeten de luchtkwaliteitsnormen voor de hele school omhoog. Vergeet bijvoorbeeld ook niet hoe de warmtebalans in scholen ingrijpend is veranderd door het vele gebruik van computers. Scholen, denk daaraan als je een pve opstelt, waarschuwt de rijksbouwmeester. Aan welke kwaliteitseisen moet een school van nu eigenlijk voldoen? Dat is de vraag die voortdurende reflectie vraagt. Van der Pol noemt in dit verband ook de kantine op veel kantoren, waar werknemers een lunch naar keus kunnen

gebruiken. Op scholen zit een dergelijke voorziening niet vanzelfsprekend in het pve en 'onze kinderen moeten dus hun kromgetrokken boterhammetje eten in het lokaal waar ze al de hele ochtend les gehad hebben'. De rijksbouwmeester vindt dit niet om te lachen.

Om het probleem verder te concretiseren, neemt Van der Pol haar gehoor mee in nog een vergelijking, namelijk hoeveel vierkante meters gebruikers van gebouwen hebben. Mensen op kantoren hebben achttien vierkante meter, maar voor kinderen (en personeel) op scholen vinden we zes vierkante meter voldoende. Vanuit deze (opnieuw schokkende) constatering heeft de rijksbouwmeester geadviseerd om de normvergoedingen aan de hand van modelverordeningen los te laten. Die passen niet meer in deze tijd. De VNG heeft zich hiertoe bereid getoond en wil samen met de PO-Raad en de rijksbouwmeester op zoek naar nieuwe normen. Daarbij is de leidende vraag: Aan welke basiskwaliteit moeten scholen voldoen in deze tijd?

Aan de lat

Wat betekent dit voor gemeenten, schoolbestu-

EN VERDER OP HET CONGRES... EN VERDER OP HET CONGRES... EN VERDER OP HET CONGRES...

Jeannette Doornenbal: Smart, small and social

Jeannette Doornenbal (lector Integraal Jeugdbeleid, Hanzehogeschool Groningen) spreekt over de pedagogische pijlers onder de brede school. Volgens haar zijn die samen te vatten als 'triple-s': smart, small and social.

- Smart: de kwaliteit van de uitvoering moet 'smart' (in de betekenis van 'wijs') zijn.
- Small: het is goed voor de kwaliteit van je organisatie als je 'small' bent.
- Social: de kwaliteit van je relaties vereist dat je 'social' bent.

Hierbij zijn 'smart' en 'small' noodzakelijke maar niet voldoende voorwaarden om 'relational trust' te creëren op alle niveaus. Dit is een sleutelbegrip. Uit onderzoek blijkt dat kinderen het beter doen in een sfeer van relationeel vertrouwen. Doornenbal noemt vier elementen waarin dit vertrouwen zich manifesteert: respect; competentie; je welkom voelen; integriteit.

Maar brede scholen zijn complexe organisaties en er wordt soms in wij-zij gedacht, er heerst wantrouwen of er speelt concurrentie. Dan is het lastig om die relational trust te bewaken. Toch is dit alle energie waard, want het bindt kinderen en biedt een basis om te werken 'door wijsheid tot wijsheid', zoals Doornenbal haar pedagogische basis ook wel samenvat.

Verder lezen? Zie W: hanze.nl/integraaljeugdbeleid.

ren en overige partners in een brede school? In elk geval niet dat hun verantwoordelijkheid kleiner wordt omdat er van rijkswege beter aan de touwtjes getrokken wordt. Van der Pol roept partners in brede scholen juist op tot meer alertheid in het allereerste stadium, de aanloop naar een pve: 'Denkt u fundamenteel na over waar uw school aan moet voldoen om precies te passen bij uw pedagogische uitgangspunten. En formuleer dit zo specifiek en gedetailleerd mogelijk. Als er nisjes in de gang moeten komen, beschrijf ze, en vertel precies hoe de chillruimte eruit moet zien. Verdiept u zich ook in het gebruik van de buitenruimte. Het budget staat vaak niet meer toe dan de aanschaf van een paar betontegels, maar we vinden buitenspelen wel belangrijk. Er komen steeds meer kinderen met overgewicht en specifieke gezondheidsproblemen zoals astma. We schrijven erover in de kranten, maar passen onze gebouwen er niet op aan.'

En mochten bestuurders, docenten of facilitair managers in de zaal zich stiekem afvragen of ze dat eigenlijk wel moeten kunnen, zo'n pve opstellen (zo eenmalig, zo specifiek...), dan helpt de rijksbouwmeester hen uit de droom: 'Ja, u staat wel degelijk aan de lat om een pve op te stellen.' Tegelijk biedt ze brede-scholen-in-wording voluit ondersteuning aan bij hun professioneel opdrachtgeverschap. Daarvoor hebben die scholen in de eerste plaats veel kennis en informatie nodig, bij voorkeur centraal en goed toegankelijk. Daarom heeft de rijksbouwmeester in haar advies aan de regering ook gevraagd de kennis en informatie over scholenbouw te bundelen en onder te brengen in een centraal loket. Binnenkort kunnen scholen bovendien gebruikmaken van de *Scholenbouwwaaiër*. Dit is een waaier met informatiekaarten over alle aspecten bij het ontwerpen en bouwen van een school. De waaier biedt een thema per kaart: van verkeer tot buitenruimte en van gebruikskwaliteit tot innoverend vermogen. De rijksbouwmeester heeft de waaier laten ontwerpen door het Onderzoekslab *Gezond Verstand* en ze verwacht een bruikbare versie te kunnen presenteren op de nationale onderwijstentoonstelling begin 2011.

Nieuwe aanbestedingstechniek

In het kader van professioneel opdrachtgeverschap wijst de rijksbouwmeester op de mo-

gelijkheid van publiekprivate samenwerking (pps). Daaruit zijn nieuwe technieken van aanbesteden ontstaan, die lagere overheden steeds meer gebruiken. Ze sluiten dan zogenoemde geïntegreerde contracten. Dit houdt in dat ze hun wensen en knelpunten heel duidelijk formuleren, die vervolgens voorleggen aan een team uit de bouwkolom (bouw, onderhoud, installateurs, energieleveranciers) en dit team vragen om een plan te maken. Dat plan wordt vergeleken met de plannen van andere aanbestedteams. Wie de beste oplossingen aanbiedt, krijgt de opdracht. Een voordeel van pps-con-

tracten is dat er veel meer samenhang ontstaat tussen initiatief, ontwerp, bouw, exploitatie en beheer. Als brede school kom je minder voor verrassingen te staan, want één consortium is verantwoordelijk voor onderhoud en beheer.

Meer informatie over de rijksbouwmeester vindt u op W: rgd.nl

Het rapport van de rijksbouwmeester 'Gezond en goed - Scholenbouw in topconditie' lezen of downloaden? Zoek op W: scsb.nl

Meer lezen over de scholenbouwwaaiër? Kijk op W: scholenbouwwaaiër.nl

EN VERDER OP HET CONGRES... EN VERDER OP HET CONGRES... EN VERDER OP HET CONGRES...

Berit Ann Roos: Verbinden, verkennen, vertalen, verzorgen

Berit Ann Roos van architectenbureau Onix vertelt in haar workshop hoe ze in projecten de relatie zoekt met haar opdrachtgevers en er energie in steekt om hun wensen te achterhalen en te vertalen. In projecten volgt haar bureau vier stappen:

1. Verbinden
Voorbeeld: Groningse vensterschool
Kernwaarden opdrachtgever: leren in de natuur; samenwerken; avontuur.
Onix wikkeld het gebouw om drie bomen heen, maakte een gemeenschappelijke patio en lage ramen.
2. Verkennen
Voorbeeld: school voor moeilijk lerende jongeren met gedragsproblemen
Kernwaarden opdrachtgever: trots op school; veilig op school; rust en helderheid.
Onix bouwde 'een school als een schildpad', waarin kinderen zich kunnen terugtrekken, maar ook voorzichtig hun hoofd naar buiten kunnen steken (bijvoorbeeld om mee te helpen in het aangrenzende volkstuintencomplex).
3. Vertalen
Voorbeeld: een vrije school
Kernwaarden opdrachtgever: antroposofisch gedachtegoed; 'tussen' benutten als speelruimte; nieuwe gebruiksmogelijkheden en kansen creëren.
Onix ontwierp een pentagram met ronde hoeken, met 'lobben' tussen de lokalen. Bij elk lokaal werd (met een haag) een buitenlokaal gerealiseerd.
3. Verzorgen
Voorbeeld: een community centre in Amsterdam
Probleem: eenmaal gerealiseerd doen onderwijs en kinderopvang niets met elkaar.
Onix schuift weer aan tafel en denkt (met school en deelgemeente samen) mee over hoe dit anders kan. Met als uitgangspunt dat dit centrum oorspronkelijk gekozen heeft voor delen in plaats van afsluiten.

Ontwerpen bekijken? Zie W: onix.nl.